

İbn Haldun ve Bilimler

Çok değerli Hocam Prof. Dr. Niyazi Öktem, Yeni Arayış sitesinde bu konuda çok güzel ve çok gerekli bir yazı yazdı. Yazı hakkında kanaatimi sordu; ben, çok güzel fakat bilimsel eksiklikler var dedim. Evet, yazı çok güzel, İslam dünyasının sosyal değişimlerinin bir kısmını ve Müslümanların bilimlerdeki iflasını çok ustaca anlatmış. Bilimsel dayanağı da İbn Haldun'un bedevi-medeni diyalektiği ve bundan çıkan sosyal bir yasa.

Çok eski bilge alimler, bu diyalektiği, bedevi-medeni diyalektiği değil de vahşet-medeniyyet diyalektiği olarak göstermişlerdir. Vahşet tarafına Yecüc-Mecüc (Gog-Magog) demişlerdir. Medeni tarafı da çift güçleri olan, yani soyut-somut, maddi-manevi gücü elinde tutan iki boynuzlu krallar olarak anlatmışlardır. Bu diyalektikten çıkan bilimsel yasaya da İbn Haldun gibi sosyal bir yasa değil de fiziki ve antropolojik bir afet demişlerdir.

İslam, diyalektiğe dayanır. İslam Peygamberi de benim çığırım, hayattaki sonsuz diyalektik yapılarda daima orta yol ve dengedir, demiş. Evet, bu denge gücü ile, sıfır imkanlarla kısa bir zamanda eski dünyanın çoğunu eline geçirdi. Peki neyi ve neleri dengeledi?

Cevap şudur: “İslam kelimesinin kökü, silm kelimesidir. Bu ise soyut mana ve deyim olarak, barış demektir. Somut manası da merdiven demektir. Çünkü merdiven, aşağı ile yukarıyı birleştirip barıştırıyor. İslam kelimesi, if'al kipinin altı farklı manasından en çok kullanılan, kök kelimeleri geçişli yapmaktan, barıştırma demek oluyor. *Peki neyi barıştırıyor? En başta fakir ve zengini, soyut ile somutu, Doğu ile Batıyı, Musa ile İsa'yı, toplum ile bireyi, madde ile manayı, dünya ile ahireti, kadın ile erkeği ve en önemlisi de iman ile bilimleri barıştırıyor.*

Tarihte birçok uç dinler, mezhepler ve siyasi akımlar hep var olmuştur. Semavi yani vahiy ile gelen dinlerin ise, (4/163; 42/13) Nuh'tan Muhammed'e kadar hepsinin ismi İslam'dır. Fakat şiddetli ihtiyaca binaen onlar da bazen uç olabiliyorlar. Şöyle ki:

Kur'an, İslamiyet'in, 4000 yıl öncesine dayanan Hz. İbrahim dininin aynısı olduğunu söylüyor. (22/78) Bu dinin ismi İslam'dır. İslam, bütün zıtları dengelemekle barıştırıp yaz ve kışı bahar yapmaktır. Hristiyanlığın, Budizmin ve daha sonra İslam Tasavvufunun ruhaniliği esas alması, Yahudiliğin ve İslam Fıkhnın devlet ve şeriati esas alması, tarihî mecburiyetten kaynaklanmış birer sapmadır. Yoksa onlar da aslında İslam idiler. (3/84) Evet, Yahudilik, özünde ve temelinde Musa ile Harun'un (şeriat ile velayetin) birliğidir. Hristiyanlık da özünde ve temelinde, Tevrat ile İncil'in (bilim, yasa ve ruhaniliğin) beraberliğidir. (Matta, 5)

İslam teslimiyet demektir, diye birçok yazar söylüyor. Ama bu, tam doğru değildir. İslam, irade-i külliye ile irade-i cüz'iyeyi barıştıran, tertemiz ekosistem ile kir üreten insan arasında temizliği birinci farz yapan; özellikle, sonsuz dosya olan Yaratan ile sınırlı dosyalar olan kullar arasındaki ahenk ve tevhidin ismidir.”

Devlet olarak değil de fikir ve inanç dünyası olarak Müslümanlar, ilk 300 sene bu dengeyi korudu. Akli ve bilimleri esas alan Mutezile mezhebi, bunda çok etkindi. Sonra İmam Eş'ari çıktı, Sünniliği kurdu. Yani Mutezile ile ehl-i hadisin ortasını tutturmaya çalıştı. Ehl- hadis, akli ve bilimleri tamamen reddediyordu. Dolayısıyla, Mutezile önderleri ya sürgün edildi. Veya öldürüldü. İşte o gün bugün bilimler, İslam dünyasında ölüdürler. Daha sonra İslam filozofları çıktıysa da Yunan felsefesinin özellikle Aristo'nun ötesine geçemediler. Çoğunlukla da Aristo'yu yanlış anladılar. Sonra 14. Asırda İbn Haldun sosyal bazı nedenleri yarı yarıya tespit edince, bilimlere aşık Avrupa ve bu çağdaki Müslümanlar onu baş tacı ediyorlar. Fakat bu konuda insanlık yine yanılıyor. İşte bu konuda insanlığı: Doğuyu da Batıyı uyandıracak şu dört kuralı burada yazacağız, ki Niyazi Hocamın yazısı da tamamlanmış olsun. Şöyle ki:

A- Bir kuralın bilimsel bir neden sayılması için, aynı nedenin her zaman aynı sonucu vermesi lazımdır. İbn Haldun diyor ki: Medeni insanlar rehavete kapılıyorlar. Ganimeti hedef yapan bedeviler her zaman onları yeniyorlar. Bu bir kanundur. İşte bu kanun, iki yönden yanlıştır.

1- Bunun bu şekilde sonuç verme oranı, yüzde ellidir. İlim olması için ise yüzde yüz aynı sonucu vermesi lazım. Mesela Türkler birçok sefer medeni Çin'e saldırdılar. Ama her seferinde Çinliler galip geldi. Mesela Türkler tekrarlar Rusya'ya ve Avrupa'ya saldırdılar, ama daima yenildiler; yani ya Hristiyanlaştılar veya yok oldular. Mesela İran, Türk akımlarını daima kendi kültürü içinde eritmiştir.

2- Ayrıca bilimlerde hiçbir zaman, tek bir neden, sonucu doğurmak için yeterli değildir. Varlık ve hayat siberetik ve yazılım olduğu için, genellikle en az üç veya beş sebep gerekir, bir bilimsel sonuç için. Mesela, yağmurun olması için denizler yeterli neden değildir. Bulutların aşılması, hava basıncının uygun olması, iklimin çöl olmaması gibi başka nedenler de var.

Akadların Sümerleri ele geçirmesi, sadece bedevilik akını değildir. Din ve kültür de etkinlik göstermiş, ayrıca Sümerler tam devlet değillerdi. Her şehir özgür idi.

B- Marks ve Weber'in tespit ettiği gibi sosyal değişimlerde asıl faktör, bedevi-medeni değişimi değildir. Ekonomidir. O bile tek başına yeterli değildir. Nitekim Komünist dünya sadece bu nedene dayandığı için, sistem doğal olmadı, devam etmedi.

C- Arapların Orta Doğuyu ve Kuzey Afrika'yı fethetmesi, Selçukluların iktidarı Abbasilerden alması, Osmanlının Avrupa'nın içlerine kadar gitmesinin sebebi, bedevi-medeni diyalektiği değildir. Cihad denilen, İslam dinini yüceltme duygusudur. Dünyaya düzen verme sevdasıdır. Evet, ekonomik faktörler de var. Fakat asıl enerji imandan geliyor. Ayrıca Bizans o gün zaten çürümüştü. Yıkılması için bir bahane lazımdı.

D- Hegel zamanında yazılım bilinmiyorsa da o, zamanın ruhu dediği bir kavram ile sosyal siberetiki yazmıştır. Mesela Amerika keşfi, Batı Aydınlanması, İslam'ın diyalektik ve bilimsel yapısından çıkıp hurafe dolu bir din haline gelmesi ve Teknoloji, bugünkü sosyal yapıyı doğurdu. Demek İbn Haldun'un bedevi-medeni diyalektiği ve buna dayanan sözde bilimsel tespiti, tam doğru değildir. Bilimsel kanun denebilecek kadar sağlam değildir.

Özetlersek: Batı, Kitab-ı Mukaddes'i tarih olarak değil de arketip ve soyut yasalar olarak okursa; İslam dünyası da dört elle Batının fen ve felsefesine sahip çıkarsa, dünya yeniden bir altın çağa girebilir.

31.12.2025/ Bahaeddin Sağlam

Yazı ile ilgili bir soru ve cevabı:

Değerli Hocam, yazı nasıl, olmuş mu? B. Sağlam

Eyvallah, yazı çok mükemmel, doğrusu tenkit edecek bir şey bulamadım. Sadece ben bazı Batılı kavramlardan hoşlanmıyorum. Mesela diyalektik kavramı Batılı bağlamdaki kullanımları hatırlatıyor. Onun için farklı bir kavramla ifade edilse daha iyi olur. Biz epeydir İslam bilim geleneğini kullanmadığımız için Arapça bir uygun kavram bulmakta zorlanıyoruz. Malum mantıkta diyalektik cedel diye ifade ediliyor ama metod olarak diyalektik cedel diye ifade edilse yanlış olur. Çok selam sevgiler.

Alpaslan Açıkgenç

Allah, başta insan olmak üzere varlığı zıtlarla geliştiriyor. Bir şeyin zıddı ve düşmanı ne kadar güçlü ve büyük ise o şeyi, kendi makamında, kendi boyutunda o kadar güçlü ve büyük yapıyor. Evet, Musa'yı Musa yapan Firavundur. Mehdiyi Mehdi eden, Deccaldır. Ve dindar, dinsiz bütün insanlar bu hakikati Diyalektik süreç deyimiyle ifade ediyorlar. Fakat yorumları farklı ...

Bediüzzaman, 29. Söz de Remizli Nükte başlığı altında bu süreci şu beş kanun ile ifade ediyor: “Cem-i ezdad kanunu (Zıtların bir araya gelmesi yasası) → kanun-u mübareze (Diyalektik ve çatışma yasası) → kanun-u tagayyür → (Değişim yasası) kanun-u tekâmül → (Dönüşüm yasası) kanun-u imtiyaz. (Ayrışma yasası) ...

B. Sağlam

Ne güzel ifadeler!

A. Açıkgenç